

УДК 37.013.2 (292.4)

Криstopчук Т. Є., д.пед.н., доцент (Рівненський державний гуманітарний університет)

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ОСВІТИ В КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

***Анотація.** У статті виділено наскрізні тенденції у розвитку освіти у країнах ЄС, зокрема, глобалізацію, інформатизацію, інтеграцію, інтернаціоналізацію, транснаціоналізацію. Визначено, що формами інтернаціоналізації вищої педагогічної освіти є: академічна мобільність студентів; мобільність викладацького складу; уніфікація програм навчання. До загальних тенденцій віднесено: прагнення забезпечення загальноєвропейської ідентичності у педагогічній професійній підготовці, що реалізується через розробку та затвердження єдиних міжнародних європейських стандартів якості педагогічної освіти та створення європейського освітнього простору; перехід на університетський рівень педагогічної освіти; домінування двох основних моделей у педагогічній освіті: паралельної та послідовної; розвиток освітньої мобільності; зростання суспільної ролі педагогічної діяльності вчителя.*

***Ключові слова:** освіта, наскрізні тенденції, загальні тенденції, особливі та специфічні тенденції розвитку педагогічної освіти.*

***Аннотація.** В статье выделены сквозные тенденции в развитии образования в странах ЕС, в частности, глобализацию, информатизацию, интеграцию, интернационализацию, транснационализацию. Определено, что формами интернационализации высшего педагогического образования являются: академическая мобильность студентов; мобильность преподавательского состава; унификация учебных программ. К общим тенденциям отнесены: стремление обеспечения общеевропейской идентичности в педагогической профессиональной подготовке, которая реализуется через разработку и утверждение единых международных европейских стандартов качества педагогического образования и создание европейского образовательного пространства; переход на университетский уровень педагогического образования; доминирование двух основных моделей в педагогическом образовании: параллельной и последовательной; развитие образовательной мобильности; рост общественной роли педагогической деятельности учителя.*

***Ключевые слова:** образование, сквозные тенденции, общие тенденции, особые и специфические тенденции развития педагогического образования.*

Annotation. *The article highlighted cross-cutting trends in education in the EU. In particular, globalization, information, integration, internationalization, transnationalization of higher education. Determined that the forms of internationalization of education degree are: academic mobility of students; mobility of teaching staff; standardization of training programs. Common trends include: the desire to provide pan-European identity in educational training, which is realized through the development and adoption of uniform international European standards of quality teacher education and the creation of a European education space; transition to university level teacher education; the dominance of the two main models of teacher education: parallel and consistent; development of educational mobility; the growth of the social role of teachers teaching.*

Keywords: *education, through trends, the overall trends, special and specific trends of teacher education.*

Засадами сучасної доктрини педагогічної освіти, зазначено у рапорті Комітету експертів зі справ національної освіти, виступають: передача знання і досвіду; спонукання пізнавальної і практичної активності, розвиток творчих сил і нових навичок дітей і молоді; розвиток систем цінностей, а також виховання позицій і характерів вихованців; розвиток інтересів, створення умов для практичної діяльності; вміння послугуватися сучасною технологією виховання, навичками учнів до професійної і суспільної активності; перевірка і оцінювання шкільних досягнень дітей і молоді; підготовка вихованців до навчання упродовж усього життя; управління процесами шкільної і професійної орієнтації, допомога учням у формуванні освітніх потреб, а також професійних і життєвих планів; допомога в організації суспільного життя дітей і молоді в школі, а також відповідного використання вільного часу [1, с.18].

Знання тенденцій в освіті дає основу для її прогнозування і реального відродження, системного управління нею, подолання емпіризму в педагогічній науці і практиці. Саме тому питання про тенденції в освітній сфері стає дедалі актуальнішим [2, с.75].

Проблема тенденцій розвитку освіти стала предметом дослідження вітчизняних науковців, а саме: тенденції розвитку освіти і науки у Європейському Союзі (К. В. Балабанов); тенденції розвитку неперервної освіти в країнах Східної Європи (Т. М. Десятов); тенденції реформування вищої освіти в країнах Західної Європи (П. В. Кряжев, Г. Г. Поберезська); тенденції реформування середньої освіти англійських країн (А. А. Сбруєва); у Німеччині (Т. А. Хоменко); тенденції розвитку змісту шкільної освіти в країнах Європейського Союзу (О. І. Локшина); тенденції розвитку освіти дорослих у Скандинавських країнах (О. І. Огієнко), в Англії (С. М. Коваленко).

Різним аспектам розвитку педагогічної освіти у країнах Європейського Союзу присвячено праці таких зарубіжних англомовних науковців: Х. Джадж (H. Judge) – міжнародні перспективи педагогічної освіти; Г. Нив (G. Neave) – тенденції педагогічної освіти в Європейському Союзі; Дж. Ле Метайс (J. Le Metais) – початкова педагогічна освіта в Європейському Союзі; Ф. Бухбергер (F. Buchberger), А. Гривз (A. Greaves), Д. Калос (D. Kallos), П. Лейдерієн (P. Laderriere), Т. Сандер (T. Sander) – перспективи педагогічної освіти у Європі та країнах Європейського Союзу; Г. Вайнер (G. Weiner) – гендерні питання у галузі педагогічної освіти у країнах Європи.

Метою нашої статті є виокремлення наскрізних, загальних, особливих і специфічних тенденцій у розвитку педагогічної освіти у країнах ЄС з метою подальшого їх використання у системі вищої педагогічної освіти України.

Досліджуючи сучасні тенденції розвитку освіти у провідних розвинутих країнах світу та в Україні, П. Г. Лузан, О. В. Васюк вдаються до поетапного визначення тенденцій: від системи дошкільного виховання до педагогічної освіти, визначаючи провідні напрями та стратегії системи педагогічної освіти розвинутих країн [3, с. 238–256]. Зокрема, провідними тенденціями розвитку системи дошкільного виховання визначено: загальне розширення мережі дошкільних закладів; пріоритетне створення повноцінних дошкільних закладів, що ставлять за мету як турботу про повноцінне харчування, догляд за здоров'ям дітей, так і їх різнобічний розвиток, підготовку до школи, психологічну адаптацію до умов наступного навчання; розвиток системи психолого-педагогічного та соціально-педагогічного консультування майбутніх та молодих батьків.

Серед тенденцій системи початкової освіти виділено: зближення початкової школи з дошкільними закладами; злиття початкової школи з першим ступенем середньої освіти – створення «основної школи» (базової), обов'язкової для всіх дітей упродовж 9-10 років навчання у більшості країн світу; об'єднання дрібних шкіл у сільській місцевості; поява або зростання кількості початкових шкіл, які задовольняють культурні потреби окремих груп населення. Шляхом розвитку системи середньої освіти є її диверсифікація, що надасть можливість кожній людині розвинути й застосувати свої таланти, обмежить шкільний відсів, дозволить багатьом юнакам і дівчатам позбавитись почуття відчуженості та відсутності перспектив на майбутнє; надання випускникам середніх навчальних закладів подвійної життєвої перспективи: можливості вступити до закладу післясередньої освіти та безпосереднього вступу у світ праці з набуттям у процесі навчання в школі (навіть академічного профілю) певних професійних компетенцій.

Тенденцією розвитку системи профтехосвіти є активізація у її організації приватної ініціативи. У системах вищої освіти провідних розвинутих країн світу простежуються такі тенденції: варіативність

системи вищої освіти досягається через розширення неуніверситетського її сектору; збалансування пропорцій випуску спеціалістів різних професій та галузей знань; удосконалення системи акредитації вищих навчальних закладів; розвиток наукового потенціалу вищих навчальних закладів; реформування характеру управління вищими навчальними закладами.

Здебільшого, зазначає В. І. Луговий, дослідники спираються на емпіричні спостереження і представляють тенденції безсистемно, майже не обґрунтовуючи їх теоретично, що, в свою чергу, зумовлює складність визначення головних та підпорядкованих. У цьому контексті наводить приклад проникливого, але все ж таки емпіричного дослідження тенденцій в освіті Західної Європи, здійсненого І. Фегерлинд і Б. Шестедт, оскільки залишається нез'ясованим ступінь загальності, особливості та однопорядковості цих тенденцій, їх кількісна повнота, співвідношення (координаційне чи субординаційне) [2, с. 75–76].

Розгляд еволюції систем професійної підготовки вчителів у країнах Західної Європи в кінці ХХ століття дав змогу Л. П. Пуховській виділити низку загальних тенденцій їх розвитку: національні системи професійної підготовки вчителів у країнах Європейської співдружності еволюціонують у напрямі зближення та конвергенції; примат гуманізму в житті високо-технологізованого західного суспільства наприкінці ХХ ст. сприяв актуалізації особистісно орієнтованого напрямку розвитку теорії та практики професійної підготовки вчителів, в основі якого лежать цінності саморозвитку, самоосвіти, самореалізації; рух за підготовку вчителів-професіоналів.

Науковцем виділено організаційно-структурні тенденції еволюції відповідних систем, які знаходяться на осі взаємозв'язку із змістовно-процесуальними тенденціями. Зокрема, до організаційно-структурних тенденцій професійної підготовки вчителів у країнах Західної Європи кінця ХХ ст. науковець відносить: поступ у напрямі формування ґрунтовної системи профорієнтації на педагогічну професію на довузівському етапі та системи профвідбору в процесі навчання у вищому навчальному закладі; відхід від системи структурних відмінностей в підготовці вчителів початкових та середніх шкіл; включення структур професійної підготовки вчителів у систему вищої освіти і поступовий перехід до вищої освіти як єдиного типу підготовки вчителів для всіх типів шкіл; послідовне утвердження системи багаторівневої педагогічної освіти; розширення підготовки вчителів в умовах університетів; виділення університетських педагогічних інститутів як відносно автономних структур для підготовки педагогів різних спеціальностей, спеціалізації і профілів; поширення нетрадиційних програм і моделей професійної підготовки вчителів; перехід до багаторівневої педагогічної освіти з її можливостями забезпечення варіативності та гнучкості підготовки, професійного розвитку вчителя, з

одного боку, а також поступового запровадження європейського стандарту підготовки вчителя – з іншого.

Змістово-процесуальні тенденції: перманентний перегляд навчальних планів та програм базової педагогічної освіти на основі досліджень взаємопов'язаного комплексу методологічних, психологічних, загальнопедагогічних та методичних проблем та відповідно до реальних потреб шкільної практики; оновлення змісту всіх складових компонентів підготовки вчителя; посилення загальної підготовки вчителя у напрямі її культурологічного наповнення; оновлення спеціальної підготовки вчителя спрямоване на те, щоб майбутні вчителі одержали цілісне уявлення про наукову галузь, у якій вони спеціалізуються; зростання значення і ролі професійно-педагогічної підготовки в структурі цілісної підготовки вчителя; здійснення поступу у напрямі фундаменталізації професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя за рахунок інтеграції різних знань; посилення уваги до формування комунікативної компетентності майбутнього педагога в умовах істотного розширення навчально-педагогічного простору; підвищення ролі практичної професійної підготовки вчителя, урізноманітнення її форм і методів; істотними характеристиками підготовки вчителів на всіх рівнях стають професійний розвиток і дослідження [4, с. 210–219].

Одним із способів визначення тенденцій у педагогічній освіті є емпірико-фактологічний спосіб – «опис фактологічної бази дослідження, класифікація та узагальнення фактів у конкретно досліджуваному тексті» [5, с. 84].

Перша мегатенденція виражається у розширенні залучення педагогів-практиків до консультування та управління педосвітою. Друга мегатенденція полягає у поліпшенні програм підготовки педагогічних працівників. До неї відносяться сім підпорядкованих тенденцій: 1) удосконалення загальної освіти педагогів; 2) посилення їх компетенції у змісті предмета викладання; 3) поліпшення необхідних допоміжних знань; 4) визначення та документальне оформлення бази знань для педагогічної освіти; 5) збільшення до п'яти років підготовки та розширення післябакалавратної освіти; 6) визначення типово-взірцевих освітніх програм; 7) поліпшення адаптації та введення підготовлених педагогів до професії.

Третя мегатенденція становить собою піднесення значення ролі педагога. Тут діють також п'ять субтенденцій, а саме: 1) заохочення осіб до обрання педагогічної професії; 2) заохочення осіб від бізнесу, промисловості та військовослужбовців розпочати другу кар'єру – педагога; 3) підвищення стандартів прийняття та утримання здобувачів педагогічної освіти; 4) протидія зменшенню кількості кандидатів з-поміж національних меншин, що освоюють педагогічну професію; 5) зростання інтересу до освітньої діяльності у частини випускників шкіл та вищих навчальних закладів [2, с. 96].

Проведене дослідження тенденцій розвитку педагогічної освіти у країнах Європейського Союзу, зокрема, у країнах Західної Європи, Центрально-

Східноєвропейських країнах, країнах Балтії та Середземномор'я, незважаючи на певні національні відмінності у підготовці вчителів, дозволяє виділити спільні *наскрізні тенденції* у розвитку педагогічної освіти в усіх групах країн ЄС:

- глобалізація (формування глобальних університетів, завдання яких полягає у розвитку освіти і досліджень у межах різних вищих навчальних закладів, у визначенні нових методів стандартизації, розширенні академічної та дослідницької творчості);

- інформатизація (упровадження у систему педагогічної освіти методів і засобів інформаційно-комунікаційних технологій, створення інформаційно-комунікаційного середовища, що дозволяє використовувати його засоби та забезпечує доступ до інформаційних ресурсів);

- інтеграція (розвиток співпраці щодо студентської мобільності на міждержавних рівнях, що призводить до інтеграції національних систем освіти); інтернаціоналізація (систематична інтеграції міжнародної складової в освітній системі країни, дослідження міжнародного ринку вищої освіти та суспільна діяльність вищих навчальних закладів у світогосподарській системі. Формами інтернаціоналізації вищої педагогічної освіти є: академічна мобільність студентів; мобільність викладацького складу; уніфікація програм навчання (розробка міжнародних професійних стандартів, перехід вищих навчальних закладів на дворівневу систему вищої освіти: бакалавр-магістр);

- транснаціоналізація вищих навчальних закладів, що надають освітні послуги (створення вищими навчальними закладами філій, підрозділів, навчальних закладів за кордоном); трансформація вищої педагогічної освіти, проявами якої є створення глобальних мережевих комунікацій; зростання ролі знань та досліджень; вільний доступ до вищої освіти).

Виділимо загальні тенденції, характерні для всіх груп країн Європейського Союзу (рис. 1).

Перша загальна тенденція – прагнення забезпечення загальноєвропейської ідентичності у педагогічній професійній підготовці, що реалізується через розробку та затвердження єдиних міжнародних європейських стандартів якості педагогічної освіти та створення європейського освітнього простору. Відкритість Європейського Союзу зумовлює те, що освітні системи мають тенденцію ставати більш схожими, хоча не применшується значення історичного розвитку кожної країни при збереженні їх мовного та культурного розмаїття. Безперечно, Рада Європи зацікавлена у розвитку європейського виміру в освіті. Мета полягає в тому, щоб не скасувати національні відмінності на користь європейської ідентичності, але прагнути до єдності в різноманітті.

У першій загальній тенденції нами виокремлено декілька підтенденцій, зокрема:

Рис. 1. Загальні тенденції розвитку педагогічної освіти у країнах ЄС

1) посилення співпраці навчальних закладів, що здійснюють підготовку вчителів, з університетами, а також продовження періоду педагогічного навчання;

2) зростання інтересу до неперервної професійної підготовки вчителів, що здійснюється головним чином в центрах професійного удосконалення (Данія, Бельгія, Німеччина, Італія, Греція), в центрах позашкільного виховання (Франція, Люксембург), а також через форму заочного навчання вчителів (Німеччина, Нідерланди);

3) введення до програм підготовки вчителів в усіх країнах ЄС поняття «європеїзму». У Великій Британії це поняття враховується в програмах початкової підготовки вчителів. У Франції загострюється увага на потребі розширення знання про освітні системи, а також інтенсифікації співпраці між шкільними установами.

Друга загальна тенденція – розвиток академічної мобільності. Освітні обміни інколи виявляються неможливими у фінансовому відношенні, хоча в принципі студенти могли вільно навчатися в освітніх установах у державах країнах ЄС, здійснивши оплату за навчання, не отримуючи при цьому субсидій для навчання за кордоном. З другою тенденцією пов'язані такі підтенденції:

1) збільшення кількості студентів, інститутів, факультетів і курсів в усіх національних системах освіти країн ЄС, зумовлене введенням європейської системи залікових одиниць (ECTS), призначеної для розширення співробітництва між університетами, яка дозволяє студентам отримати кредит у рідному університеті або у зв'язку із зміною місця проживання в іншому навчальному закладі (можливо й іншої країни), протокольним шляхом міжнародного визнаних документів;

2) обмін студентами як одна із підтенденцій розвитку освіти в країнах ЄС. Програми обміну дозволяють студентам брати участь в освітніх університетських програмах країн Європейського Союзу та отримати кредит у їх рідному університеті. Така співпраця між університетами не обов'язково означає, що вони стануть однаковими, але це є запорукою довіри та визнання якості освіти в інших університетах.

Серед труднощів, що виникають під час обміну, є те, що вони мають бути взаємними, але учасники обміну не завжди беруть участь у програмах країн з менш поширеними мовами, наприклад, голландською або данською. Для досягнення максимального успіху проектів з обміну важливою необхідністю є затрата особливих зусиль для поліпшення мовних навичок. Такі обміни є важливою складовою політики європейського уряду в освіті, вони відбуваються на всіх рівнях: від початкової школи до вищих навчальних закладів та професійної підготовки. Проект Європейського Союзу SOCRATES сприяє підвищенню якості навчання мови та укладанню шкільних партнерств на первинному і вторинному рівні через програми LINGUA і COMENIUS. Проект SOCRATES сприяє накопиченню знань та більш чіткому реагуванню на основні проблеми, що стоять перед сучасним світом. Для досягнення цих цілей в рамках проекту відбувається обмін студентами, проходять спільні проекти, європейські мережі, а також здійснюються наукові дослідження;

3) взаємовизнання та сертифікація дипломів у країнах ЄС;

4) розвиток відкритого дистанційного навчання як напряму забезпечення інформаційної грамотності, що дозволяє студентам адаптуватися до змін шляхом професійної та технічної підготовки.

На основі вивчення науково-педагогічних джерел нами виявлено третю загальну тенденцію, яка полягає в зростанні суспільної ролі педагогічної діяльності вчителя, а також її підтенденції: 1) зростання ролі набуття вчителями ґрунтовніших знань у сфері предметної спеціалізації та педагогіки; 2) відповідальність вчителя за участь в досягненні суспільної та економічної мети держави; 3) висока професіоналізація роботи вчителя; 4) розширення співпраці між вчителем і його колегами, батьками, учнями.

Виходячи з висвітлених вище загальних тенденцій можна встановити особливі тенденції, що стосуються освіти у країнах Європейського Союзу:

1. Здійснення підготовки вчителів в різних типах вищих шкіл: неповних, вищих і середніх. Кожна з них застосовує механізм відбору найбільш цінних кандидатів до цієї професії. У педагогічній освіті, особливо у випадку вчителів середніх шкіл, основну роль у всіх країнах ЄС відіграють університети. Наприклад, здобути педагогічну освіту в країнах БЕНІЛЮКС, зокрема, Бельгії можна лише у вищих навчальних закладах, у Люксембурзі педагогічна підготовка здійснюється тільки в університетах та інститутах, що спеціалізуються в галузі педагогічної освіти. Вчителів основних шкіл і дошкільних закладів часто готують у вищих педагогічних школах, окрім Греції, Нідерландів. Наприклад, у Німеччині педагогічну підготовку вчителів здійснюють університети, вищі педагогічні, технічні, спортивні, музичні школи (вищі навчальні заклади), академії мистецтва, вчителів початкової та головної школи – вищі педагогічні школи, вчителів гімназій, реальної, професійної школи – університети, вищі технічні навчальні заклади, технічні університети.

2. Зростання відмінності у тривалості педагогічної підготовки та у віці вступу. Відмінності у тривалості навчання на педагогічних факультетах, що готують фахівців до роботи в середній школі, в країнах ЄС досить значні: від 4 років в Англії, Ірландії та Італії, 5 років у Греції, Португалії, Бельгії, 6 років у Данії, Франції, Іспанії, Голландії і Німеччині, до 7 років у Люксембурзі. Досить уніфікованим є вік вступу. У семи країнах вступ розпочинається у віці 18 років, в чотирьох – з 19 року життя (Данія, Німеччина, Італія, Люксембург), а в Ірландії – у віці 17 років. Більші відмінності існують у віці закінчення навчання. Коливаються вони від 21 року в Ірландії до 26 років у Люксембурзі, при середньому показнику 23–24 роки.

3. Превалювання бінарного характеру освіти, що виявляється у поєднанні традиційної університетської та новітньої неуніверситетської форм навчання.

До специфічних тенденцій розвитку педагогічної освіти в країнах Європейського Союзу відносимо:

1) різнотипність структури вищих навчальних закладів, що здійснюють підготовку вчителів. У країнах Європейського Союзу єдиним типом підготовки педагогічних кадрів є вища освіта. Незважаючи на те, що підготовка вчителів здійснюється в основному в університетах, система вищої педагогічної освіти доповнюється іншими типами вищих навчальних закладів, як от: чотирирічні інститути і коледжі вищої освіти, однорічні інститути педагогіки при університетах, дворічні факультети педагогіки політехнічних інститутів, чотирирічні школи сценічного мистецтва (Велика Британія); вищі педагогічні школи (педагогічні академії), політехнікуми, економічні академії, аграрні, медичні, а також одна гірничо-металургійна академія готують вчителів професійних предметів для середніх професійних

шкіл всіх рівнів, вищі професійні школи, вчительські колегії (Польща); спеціалізовані коледжі, кваліфікаційні центри (Болгарія); політехнічні інститути (Португалія);

2) диверсифікацію післядипломної освіти у контексті безперервної професійної освіти. Система післядипломної педагогічної освіти характеризується відсутністю системності, закономірності, централізації, але разом з тим різноманітністю типів установ, що здійснюють підвищення кваліфікації, видів та термінів.

Таким чином, порівняльний аналіз тенденцій розвитку освіти у країнах Європейського Союзу дав можливість виділити наскрізні тенденції: глобалізація, інформатизація, інтеграція, інтернаціоналізація. До загальних тенденцій віднесено: прагнення забезпечення загальноєвропейської ідентичності у педагогічній професійній підготовці, що реалізується через розробку та затвердження єдиних міжнародних європейських стандартів якості педагогічної освіти та створення європейського освітнього простору; перехід на університетський рівень педагогічної освіти; домінування двох основних моделей у педагогічній освіті: паралельної та послідовної; впровадження європейської системи накопичення кредитів; розвиток освітньої мобільності; зростання суспільної ролі педагогічної діяльності.

1. Edukacja narodowa priorytetem : raport o stanie i kierunkach rozwoju edukacji narodowej w PRL. – Warszawa ; Kraków, 1989. – 67 s. 2. Луговий В. І. Педагогічна освіта в Україні : структура, функціонування, тенденції розвитку / В. І. Луговий ; за заг. ред. акад. О. Г. Мороза. – К. : МАУП, 1994. – 196 с. 3. Лузан П. Г. Історія педагогіки та освіти в Україні : навч. посіб. / П. Г. Лузан, О. В. Васюк. – [2-ге вид., доповн. і перероб.]. – К. : ДАКККіМ, 2010. – 296 с. 4. Пуховська Л. П. Професійна підготовка вчителів у Західній Європі в к. XX століття : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04 / Л. П. Пуховська. – К., 1998. – 321 с. 5. Сурмін Ю. Науковий текст : специфіка, підготовка та презентація: навч-метод. посіб. / Ю. Сурмін. – К. : НАДУ, 2008. – 184 с. 6. Джемилева Н. Н. Сравнительный анализ повышения квалификации учителей за рубежом / Н. Н. Джемилева // Ярославский педагогический вестник. – 2011. – № 1, том 2 : Психолого-педагогические науки. – С. 210–214.

Рецензент: д.пед.н., професор Поташнюк І. В.